

Beleidsvisie collecties uit een koloniale context

Inleiding	2
Visie op koloniale collecties	3
Cultuurgoederen uit een koloniale context	3
Meerstemmig perspectief op de koloniale geschiedenis	3
Beleidskader voor de omgang met koloniale collecties	3
Het beleidskader	4
Herstel van onrecht uit het verleden	4
1: Cultuurgoederen die onvrijwillig zijn weggenomen uit een voormalige Nederlandse kolonie	5
2: Cultuurgoederen met een bijzondere betekenis voor het herkomstland	5
3: Cultuurgoederen afkomstig uit voormalige koloniën van andere mogendheden	5
Menselijke resten	6
Behandeling van verzoeken	6
Een verzoek van het land van herkomst	6
De beoordeling van een verzoek	7
De herkomst van een object	8
Besluit en vervreemding	8
Andere eigenaren	9
Samenwerking rond koloniale collecties	9
Structureel herkomstonderzoek	9
Verdere samenwerking met landen van herkomst	11
Samenwerking in Europa	12
Acties	12
Slotwoord	12
Bijlage – de aanbevelingen van de adviescommissie	14

Inleiding

Met voldoening kon ik in het voorjaar van 2020 een kris, toegeschreven aan prins Diponegoro, dankzij zorgvuldig herkomstonderzoek overhandigen aan de Republiek Indonesië. Bijna twee eeuwen na de gevangenneming van prins Diponegoro door de Nederlanders in 1830 is de kris nu terug in Indonesië. De kris werd bij het staatsbezoek van de koning aan Indonesië in maart 2020 gepresenteerd en is nu in het Museum Nasional in Jakarta.

Deze kris is een bijzonder object in onze koloniale geschiedenis, die zich gedurende 400 jaar in zeer uiteenlopende gebieden heeft afgespeeld. Tijdens die periode zijn vele cultuurgoederen uit een koloniale context op verschillende manieren in de Nederlandse rijkscollectie terechtgekomen. In de koloniale context was er sprake van structurele ongelijkheid, waarbij geweld, uitbuiting, onderdrukking, slavernij en racisme terugkerende elementen waren. Sommige cultuurgoederen zijn verworven door brute roof en als gevolg van onderdrukking, andere objecten zijn gekocht door handelaren of als teken van vriendschap of loyaliteit aan de toenmalige bezetter afgestaan. De wijze waarop we met objecten zijn omgegaan reflecteert de wijze waarop we met elkaar zijn omgegaan.

De kris staat symbool voor de complexiteit van de verweven geschiedenis van Indonesië en Nederland en de verschillende perspectieven daarop. Tegelijkertijd hoop ik dat deze kris ook een symbool wordt voor de wijze waarop we in de toekomst om zullen gaan met cultuurgoederen met een koloniaal verleden. Zorgvuldig, in nauwe samenwerking met de betrokkenen in het land van herkomst en ruimhartig. De teruggave van een object markeert het eindpunt van een lang traject van onderzoek en overleg. Mijn hoop is dat het ook een nieuw begin zal vormen in de relaties tussen Nederland en zijn voormalige koloniën. Met besef van ons verleden, en een gezamenlijke open blik op de toekomst.

In mijn brief aan uw Kamer van 10 april 2019 wees ik op het belang van collecties uit een koloniale context in de rijkscollectie. Met het oog op de ontwikkeling van een beleidskader voor de omgang met collecties uit een koloniale context, verzocht ik de Raad voor Cultuur op 15 oktober 2019 om een advies van een speciale adviescommissie. Op 7 oktober 2020 ontving ik het advies *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* opgesteld door de Commissie Nationaal Kader Koloniale Collecties onder het voorzitterschap van Lilian Gonçalves – Ho Kang You. Ik ben de Commissie hier zeer erkentelijk voor. Ik beschouw het als een waardevol advies dat belangrijke inzichten biedt bij de vragen die ik eerder heb gesteld. Ik neem de aanbevelingen van de Commissie over in mijn visie op de omgang met collecties uit een koloniale context die ik in deze brief zal schetsen.

Allereerst zal ik hieronder de uitgangspunten uiteen zetten. In de tweede plaats licht ik toe hoe ik om wil gaan met concrete verzoeken tot teruggave van koloniale objecten. Ten slotte hecht ik bij een zorgvuldige en duurzame omgang met koloniale collecties aan samenwerking. Ik denk daarbij aan samenwerking tussen instellingen onderling, maar ook met de landen van herkomst en met andere landen in Europa.

Ik deel met u mijn visie op de omgang met collecties uit een koloniale context, maar ik merk op dat de uitwerking, de uitvoering en de (internationale) samenwerking die hier uit voort zal komen meer tijd vergen.

Visie op koloniale collecties

Hieronder definieer ik de verschillende collecties en zet ik mijn visie uiteen op de culturele betekenis ervan en de omgang ermee.

Cultuurgoederen uit een koloniale context

Nederland had vanaf de zeventiende eeuw handelsposten en koloniën in Azië, Afrika en Noord- en Zuid-Amerika, en voerde vanaf de negentiende eeuw direct bestuur over Suriname, de Caribische eilanden en grote delen van Indonesië. Dit koloniale systeem heeft eeuwenlang de verhoudingen tussen Nederland en veel overzeese gebieden en culturen bepaald. Het proces van dekolonisatie kwam in de Nederlandse koloniën in de loop van de twintigste eeuw op gang en werd gekenmerkt door de afwisseling van geweld en diplomatie.

Tot op de dag van vandaag heeft deze koloniale tijd zijn sporen nagelaten in instituties, in taal, in familiegeschiedenissen, rituelen en gebruiken die bepalend zijn voor ieders culturele identiteit, zowel collectief als individueel. Ook is de koloniale tijd terug te zien in monumenten, archieven en de publieke collecties van culturele instellingen. Vele culturele, historische en religieuze objecten zijn in de loop van de tijd uit deze gebieden, met name Indonesië, meegenomen en in de Nederlandse musea terecht gekomen. In deze beleidsvisie concentreer ik mij op de omgang met *cultuurgoederen* met het besef dat deze onderdeel zijn van een veel breder verhaal van ons koloniale verleden. Ik doel meer specifiek op uiteenlopende objecten *uit een koloniale context*: cultuurgoederen die verworven zijn in een context van Europees koloniaal gezag. Namens de Staat draag ik de verantwoordelijkheid voor de cultuurgoederen uit een koloniale context, waar de Staat eigenaar van is.

Meerstemmig perspectief op de koloniale geschiedenis

Het koloniaal verleden is een onderwerp dat vele mensen nog dagelijks persoonlijk raakt. Ik vind het, ten eerste, belangrijk dat de koloniale collecties toegankelijk zijn en vanuit verschillende perspectieven de daaraan verbonden verhalen vertellen. Dit draagt bij aan de zichtbaarheid en bekendheid van onze koloniale geschiedenis. Ik waardeer het dat musea in toenemende mate actief en inventief zijn bij het presenteren van het Nederlandse koloniale verleden, zoals bij *De Grote Suriname Tentoonstelling* in de Nieuwe Kerk in Amsterdam in 2019/2020, in Museum Bronbeek in Arnhem of binnenkort bij de tentoonstelling *Slavernij* in het Rijksmuseum in 2021. Ik denk hierbij ook aan het samenwerkingsverband *Musea bekennen kleur*, waarin erfgoedinstellingen zich verenigen in hun streven om diversiteit en inclusie te verankeren in de erfgoedsector. Ik besef dat het vergroten van de zichtbaarheid en bekendheid van onze koloniale geschiedenis ook een pijnlijke confrontatie met het onrecht uit ons verleden betekent. Dit gaat niet alleen over geschiedenis, het raakt ook de mensen en gemeenschappen van vandaag en morgen. Confrontatie met objecten uit de koloniale tijd refereert aan het onrecht dat zich soms nog dagelijks laat navoelen.

Beleidskader voor de omgang met koloniale collecties

Naast de toegankelijkheid vind ik, ten tweede, een zorgvuldige omgang met koloniale cultuurgoederen essentieel. Hierbij presenteer ik u daarom het beleidskader voor de omgang met koloniale collecties. Ik baseer me daarbij op het uitgebreide en gedegen advies van de Commissie Nationaal Kader Koloniale Collecties, die rekening heeft gehouden met de nationale en internationale juridische context en de ethische codes van maatschappelijke organisaties, zoals de internationale museumorganisatie ICOM. Daarnaast sluit ik met dit kader aan bij een brede internationale ontwikkeling: de sterke roep vanuit landen van herkomst en diasporagemeenschappen om teruggave

van cultuurgoederen, maar ook de bereidwilligheid in Nederland en Europa, met name van de Franse en Duitse overheid en museale instellingen om aan deze roep gehoor te geven. Het beleidskader loopt in de pas met de ontwikkelingen in deze landen. Bij de uitvoering van het kader heb ik oog voor de toegankelijkheid en het duurzaam beheer en behoud van koloniale cultuurgoederen.

Het beleidskader

Herstel van onrecht uit het verleden.

Ik ben van oordeel, in lijn met de eerste aanbeveling van de Commissie, dat door het tegen hun wil in bezit nemen van cultuurgoederen, de oorspronkelijke bevolking van de koloniale gebieden onrecht is aangedaan. Gegeven de koloniale context ten tijde van de verwerving van de cultuurgoederen – en daarmee de ongelijke machtsverhoudingen – is er gerede kans dat er sprake is van onvrijwillig bezitsverlies van de betreffende objecten. Deze erkenning is daarmee de eerste stap in de zorgvuldige omgang met koloniale collecties.

De volgende stap is dat ik bereid ben, conform de tweede aanbeveling, door teruggave van cultuurgoederen aan landen van herkomst en internationale samenwerking een bijdrage te leveren aan het herstellen van dit historisch onrecht, dat tot op de dag van vandaag nog als onrecht wordt ervaren. Het is deze bereidheid die de basis vormt voor het beleidskader voor de omgang met koloniale collecties.

Een bijdrage aan het herstel van het onrecht is alleen mogelijk in samenwerking en dialoog met voorheen gekoloniseerde landen. Ruimte bieden aan de opvattingen van deze landen en met hen samenwerken op het terrein van kennis en onderzoek staan hierbij centraal. De Commissie waarschuwt in haar derde aanbeveling terecht voor het risico van “een neokoloniale herhaling van het verleden waarin vooral eigen opvattingen, gevoelens, normen en waarden leidraad zijn voor het handelen”. Na publicatie van het advies is daarom contact geweest met vertegenwoordigers van de overheden van voormalige koloniën, namelijk de Indonesische en Surinaamse overheid. Daarnaast is gesproken met de overheden en openbare lichamen van het Caribisch deel van het Koninkrijk. Deze eilanden hebben mijn speciale aandacht vanwege hun specifieke positie binnen ons koninkrijk: Aruba, Curaçao en Sint Maarten als zelfstandige landen binnen het Koninkrijk en Bonaire, Saba en Sint Eustatius als bijzondere gemeenten van Nederland. Ik ben verheugd dat zij zich kunnen vinden in de uitgangspunten zoals hieronder geformuleerd. Deze uitgangspunten bieden daarmee de basis voor een gezamenlijke aanpak vanuit gelijkwaardigheid.

De Commissie maakt onderscheid tussen drie categorieën objecten, die in aanmerking komen voor teruggave:

1. cultuurgoederen die onvrijwillig zijn weggenomen uit een voormalige Nederlandse kolonie;
2. cultuurgoederen met een bijzondere betekenis voor het herkomstland;
3. cultuurgoederen afkomstig uit voormalige koloniën van andere mogendheden.

1: Cultuurgoederen die onvrijwillig zijn weggenomen uit een voormalige Nederlandse kolonie

De eerste categorie bestaat uit cultuurgoederen in rijksbezit waarvan met een redelijke mate van zekerheid kan worden aangetoond dat die indertijd onvrijwillig zijn verloren in landen waar Nederland langere tijd koloniaal gezag uitoefende, waaronder Indonesië, Suriname en het Caribisch deel van het

Koninkrijk. Ik ben, conform aanbeveling 4 en 5, bereid over te gaan tot een onvoorwaardelijke teruggave van een dergelijk cultuurogoed in het bezit van het Rijk aan deze landen. Met het oog op het herstel van onrecht zijn namelijk aanvullende voorwaarden of afwegingen tegen andere belangen bij de beoordeling van een verzoek tot teruggave niet opportuun. Teruggave gebeurt vanzelfsprekend alleen voor zover het land van herkomst deze teruggave ook wenst. Gelijktijdig ga ik met deze landen in gesprek over het belang van brede toegankelijkheid en duurzaam beheer en behoud van cultuurogoederen.

2: Cultuurogoederen met een bijzondere betekenis voor het herkomstland

De tweede categorie bestaat uit objecten in rijksbezit waarvan de herkomstgeschiedenis niet kan worden vastgesteld of niet wijst op onvrijwillig bezitsverlies, maar die van bijzondere betekenis zijn voor het herkomstland. Ik ben, conform aanbeveling 6 van de Commissie, voornemens ook de teruggave van dergelijke cultuurogoederen in overweging te nemen. Dit voor zover deze objecten een speciaal cultureel, historisch of religieus belang vertegenwoordigen voor het land van herkomst. Hierbij zal wel een belangenafweging worden gemaakt. Mijn overwegingen hierbij zijn de volgende.

Gezien de aard en complexiteit van onze koloniale geschiedenis zullen bronnen en archieven vaak onvolledig en moeilijk op te sporen zijn. Het is dan ook niet realistisch dat voor alle cultuurogoederen een sluitende herkomstgeschiedenis zal worden vastgesteld, en in het verlengde daarvan dus ook niet of het bewuste object daadwerkelijk onvrijwillig is verloren. Door de koloniale geschiedenis zijn sommige objecten van speciaal cultureel, historisch of religieus belang echter in de rijkscollectie terechtgekomen, terwijl deze objecten in sommige gevallen beter tot hun recht zouden komen in het land van herkomst. Het zou onwenselijk zijn als gebrek aan historische bronnen eventuele teruggave van deze objecten in de weg zou staan. Ik deel daarom de opvatting van de Commissie dat ook deze objecten voor teruggave in aanmerking komen.

Wel is bij de beoordeling van verzoeken hiertoe een bredere afweging van belangen noodzakelijk. Relevante belangen kunnen zijn, zoals de Commissie in haar advies aangeeft, het culturele belang van het cultuurogoed voor het herkomstland, de betrokken gemeenschappen in de herkomstlanden en in Nederland, het belang voor de collectie Nederland, de toekomstige bewaaromstandigheden en de publieke toegankelijkheid. Objecten kunnen van belang zijn voor nationale en regionale tradities en de identiteit van een land, volk, gemeenschap of individu. Het belang van een koloniaal cultuurogoed dat zich in de rijkscollectie bevindt, zal vaak voor Nederland anders zijn dan voor het land van herkomst. Ook voor Nederlanders met wortels in de herkomstlanden kunnen koloniale cultuurogoederen in Nederlandse musea van speciale betekenis zijn. Ik merk op dat musea zich uiteraard nu reeds inzetten voor de collectiemobiliteit van objecten door uitwisseling of bruiklenen in Nederland en elders met als doel het vergroten van de zichtbaarheid en toegankelijkheid van deze objecten.

3. Cultuurogoederen afkomstig uit voormalige koloniën van andere mogendheden

De derde categorie bestaat uit cultuurogoederen in rijksbezit die afkomstig zijn uit landen die door andere mogendheden gekoloniseerd waren. De Commissie adviseert in aanbeveling 7 verzoeken tot teruggave van de dergelijke cultuurogoederen eveneens in overweging te nemen. Ook deze aanbeveling neem ik over. Er bestonden immers intensieve contacten tussen de koloniale mogendheden onderling, zowel in Europa als in de voormalige koloniën. Deze internationale contacten uit het verleden komen ook naar voren in de collecties van vandaag. Zo zijn eveneens

cultuurgoederen uit gebieden die door andere mogendheden waren gekoloniseerd via handel en verzamelaars in de Nederlandse rijkscollectie terecht gekomen.

Om ruimte te geven aan het specifieke karakter van elke casus, neem ik ook het advies over om hier een bredere afweging te maken. Wel zal herstel van onrecht in de beoordeling het uitgangspunt moeten zijn. In dit geval is het onrecht niet door Nederland veroorzaakt, maar is Nederland als huidige eigenaar van de objecten wel de enige om dit onrecht te herstellen.

Menselijke resten

Naast objecten uit een koloniale context, wijst de Commissie op menselijke resten in museale en academische collecties. Deze vormen een aparte categorie. Ik deel de opvattingen van de Commissie dat de uitgangspunten en procedures met betrekking tot de omgang met koloniale collecties, ook van belang zijn voor de omgang met menselijke resten en objecten die menselijke resten bevatten, maar dat voor een respectvolle omgang met menselijke resten meer elementen mee kunnen spelen. Ik volg de Commissie dat de specifieke ethische kanten hierbij buiten het bestek van haar advies vallen. Dat laat onverlet dat ik onderstreep dat indien bij een verzoek menselijke resten aan de orde zijn uiterste zorgvuldigheid gepast is. Ik zal deze verzoeken de hoogste prioriteit geven en teruggave hierbij als uitgangspunt hanteren.

Behandeling van verzoeken

Voor een zorgvuldige omgang met collecties uit een koloniale context vind ik een onafhankelijke, deskundige en transparante beoordeling van verzoeken tot teruggave essentieel. Ik zal daarom, conform aanbeveling 8, een onafhankelijke beoordelingscommissie instellen, die mij voorziet van advies. Hierin zullen personen plaatsnemen die onafhankelijk zijn van de Staat als eigenaar en gezaghebbend expert zijn binnen relevante vakgebieden.

Hieronder zal ik de verschillende aspecten uiteenzetten die aan bod komen bij de behandeling van een verzoek tot teruggave: een verzoek van het land van herkomst; de beoordeling van het verzoek; de herkomst van het cultuurgoed; en het besluit tot teruggave en vervreemding. Tot slot zal ik stilstaan bij de omgang met cultuurgoederen van andere eigenaren.

Een verzoek van het land van herkomst

Ik volg de vierde aanbeveling van de Commissie dat aan een mogelijke teruggave een verzoek vooraf gaat. Dit verzoek zal worden gefaciliteerd door internationale kennisuitwisseling over de collecties en vooronderzoek. Een verzoek tot teruggave van een cultuurgoed uit een koloniale context in rijksbezit kan via de geëigende diplomatieke kanalen worden ingediend bij mijn ministerie. Nadat ik een verzoek tot teruggave heb ontvangen zal ik beoordelen of het een cultuurgoed in rijksbezit betreft, omdat ik alleen dan een besluit kan nemen over de omgang met het cultuurgoed.

Ook volg ik het advies van de Commissie dat dit een verzoek van een staat moet zijn, aangezien het accepteren van verzoeken van andere partijen strijdig zou kunnen zijn met de soevereiniteit van de betreffende staat. Cultuurgoederen uit rijksbezit zullen in het geval van teruggave dan worden overgedragen aan deze staat. Ten behoeve van overeenstemming over en transparantie van de procedure zal ik parallel aan het in behandeling nemen van een verzoek tot teruggave van een land van herkomst overleg voeren met dit land. Bij deze gesprekken zal ik het belang van brede

toegankelijkheid en duurzaam beheer en behoud van de cultuurgoederen onderstrepen. Ik hecht er verder aan dat deskundigen uit het land van herkomst worden betrokken bij het herkomstonderzoek. Een internationale dialoog tussen deskundigen wordt daarmee een onderdeel van elke teruggave. Ik ben verheugd dat Indonesië en Suriname deze benadering onderschrijven. Gezien de omvang van de collecties met een Indonesische herkomst in de Rijkscollectie heeft de Indonesische overheid aangekondigd dat zij voornemens is een commissie op te richten om dit gesprek tussen deskundigen te faciliteren. Ook de Surinaamse overheid is van plan een werkgroep op te richten ten behoeve van deze samenwerking. Verzoeken vanuit het Caribisch deel van het Koninkrijk kunnen worden ingediend door de regeringen van Aruba, Curaçao en Sint Maarten en de openbare lichamen van Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

De beoordeling van een verzoek

Een verzoek van een staat over een cultuurgoed in bezit van het Rijk, stuur ik aan de beoordelingscommissie. Deze commissie zal, conform het advies, ten eerste de volgende taken verrichten:

- Vaststellen of het herkomstonderzoek toereikend is;
- Vaststellen of er sprake is van onvrijwillig bezitsverlies.

In lijn met het advies, beschouw ik onvrijwillig bezitsverlies niet bij voorbaat als een vaststaand feit vanwege de koloniale context. Dit moet met redelijke mate van zekerheid worden aangetoond. Daarna zal de beoordelingscommissie oordelen, volgens de eerder beschreven uitgangspunten:

1. In het geval van een cultuurgoed uit Nederlands koloniaal gebied waarvan met een redelijke mate van zekerheid is vastgesteld dat het bezitsverlies onvrijwillig was, zal het advies van de beoordelingscommissie luiden dat het cultuurgoed onvoorwaardelijk wordt teruggeven.
2. Is er geen sprake van onvrijwillig bezitsverlies of kan dit niet in redelijke mate van zekerheid worden vastgesteld, of is het cultuurgoed afkomstig uit een land dat door een andere mogendheid gekoloniseerd was, dan zal de beoordelingscommissie oordelen waar het cultuurgoed het best tot zijn recht komt, lettend op de verschillende relevante belangen.

Het land van herkomst kan in het tweede geval zelf het belang van een cultuurgoed aangeven. De betekenis van het cultuurgoed binnen de Collectie Nederland is te bepalen aan de hand van de criteria van onmisbaarheid en onvervangbaarheid in het kader van de Erfgoedwet. In het geval van een weging van belangen kan de beoordelingscommissie naast teruggave ook teruggave onder voorwaarden of andere vormen adviseren, zoals aanvullende samenwerking op het gebied van kennisuitwisseling, bruikleenverkeer of onderzoek. Hiermee is er ruimte om te komen tot een gezamenlijk gedragen aanpak bij de omgang met koloniale collecties.

Ik realiseer me dat de genoemde categorieën van objecten houvast bieden in de procedure, maar niet altijd recht doen aan de complexiteit van de geschiedenis. Er kunnen gevallen zijn waarbij de wijze van bezitsverlies moeilijk is vast te stellen en een weging van belangen een pragmatischer uitkomst biedt. Het is aan de commissie om te besluiten of een belangenafweging in deze gevallen een juiste uitkomst biedt.

Om de transparantie te borgen hecht ik er aan dat de beoordelingscommissie haar wijze van werken en toetsen zal vastleggen en publiceren. Transparantie draagt bij aan vertrouwen en begrip in de adviezen van de commissie. Ik ben mij er van bewust dat de omgang met koloniale collecties in beweging is. In de komende tijd zullen nieuwe inzichten ontstaan en wetenschappelijke publicaties verschijnen. Ik vertrouw er op dat de beoordelingscommissie zich hiertoe zal verhouden binnen de grenzen van het beleidskader en dat dit geen onnodige vertraging oplevert voor de behandeling van concrete verzoeken tot teruggave.

De herkomst van een object

Voor de beoordeling van het verzoek tot teruggave is de herkomstgeschiedenis van het cultuurgoed van groot belang. Ik zal daarom in het geval van een verzoek tot teruggave de beheerder van het object verzoeken het herkomstonderzoek naar het object uit te voeren, op basis waarvan de beoordelingscommissie haar oordeel kan vormen. Dit sluit aan bij de verantwoordelijkheid van musea voor het verrichten van herkomstonderzoek, zoals de Commissie ook benoemt, en bij de grote expertise die musea hebben op het gebied van hun collecties.

Het advies stelt echter ook in aanbeveling 9 dat in aanvulling op de rol van de musea, een expertisecentrum kan worden opgericht met als taken de verificatie van de herkomst en het aanvullend doen van en adviseren over herkomstonderzoek. Ik vind dit een belangrijke taak, maar ik wil eerst bezien hoeveel teruggaveverzoeken worden ingediend. Daarnaast is het van belang dat een dergelijke voorziening aansluit op de kennis, expertise en behoeften die musea zelf hebben. Onderzoek naar koloniale collecties vereist soms expertise, die nu nog niet ruim voorhanden is. Ik zal daarom oog hebben voor de capaciteit bij instellingen voor het onderzoek in het kader van verzoeken tot teruggave en zal verkennen hoe dit kan worden ondersteund.

Om de zorgvuldigheid en objectiviteit van het herkomstonderzoek te borgen, hecht ik aan het gebruik van een methodiek voor herkomstonderzoek. Hierbij vind ik het van belang om oog te hebben voor minimum eisen van een gepaste zorgvuldigheid ("due diligence"), want in veel situaties zullen bronnen onvolledig zijn of helemaal ontbreken. De invulling van het begrip "gepaste zorgvuldigheid" wil ik aan experts uit het veld overlaten. Ik heb daartoe het NIOD, het Nationaal Museum van Wereldculturen en het Rijksmuseum, samenwerkend in *Pilotproject Provenance Research on Objects of the Colonial Era (Pproce)*, gevraagd een methodologie voor herkomstonderzoek te ontwikkelen. Ik verwacht dat deze methodologie instructief is voor de invulling van de gepaste zorgvuldigheid. Dit moet enerzijds richting en structuur bieden aan de collectiebeheerder bij het herkomstonderzoek. Anderzijds kan het de beoordelingscommissie ondersteunen bij het beoordelen van dit herkomstonderzoek. Het is aan de beoordelingscommissie om het herkomstonderzoek uiteindelijk te toetsen op gepaste zorgvuldigheid en op basis hiervan tot een advies te komen.

Besluit en vervreemding

Na het advies van de beoordelingscommissie zal ik besluiten over de omgang met het betreffende cultuurgoed. Hierna kan ik overgaan tot overdracht van het cultuurgoed aan de verzoekende staat. Ik houd hierbij rekening met de vervreemdingsprocedure voor publieke collecties en beschouw daarbij het advies van de beoordelingscommissie tevens als een advies over de onmisbaarheid en onvervangbaarheid van het object in de zin van artikel 4.17 van de Erfgoedwet. Bij eventuele aanvullende adviezen van de commissie zal ik daarover in gesprek gaan met het land van herkomst. Bij

deze gesprekken zal ik het belang van brede toegankelijkheid en duurzaam beheer en behoud van de cultuurgoederen onderstrepen.

Andere eigenaren

Dit beleidskader betreft de omgang met cultuurgoederen in eigendom van de Staat. Zoals de Commissie opmerkt zijn koloniale objecten ook terecht gekomen in de publieke collecties van gemeenten en provincies die in beheer zijn bij tal van musea. Andere (publieke) eigenaren in Nederland zijn vrij in hun beslissingen over de omgang met hun collecties. Wel merk ik op dat ook bij gemeenten veel aandacht is voor hun koloniale geschiedenis en slavernijverleden, zoals recent in de gemeenten Amsterdam en Rotterdam. Ik heb in het kader van de cultuurconvenanten 2021-2024, die ik met andere overheden sluit, reeds aandacht gevraagd voor de omgang met koloniale collecties. Ik zal daarnaast met het Interprovinciaal Overleg en Vereniging Nederlandse Gemeenten in gesprek gaan over aansluiting bij dit beleidskader. Hiermee creëren we duidelijkheid voor de landen van herkomst. Musea en de Museumvereniging zal ik hier ook bij betrekken. Ik merk op dat ik niet mee ga in de overweging van de Commissie om financiële compensatie te bieden aan particuliere eigenaren van koloniale cultuurgoederen voor het teruggeven van deze cultuurgoederen.

Samenwerking rond koloniale collecties

Structureel herkomstonderzoek

Voor een zorgvuldige omgang met koloniale collecties is de herkomstgeschiedenis essentieel. Naast incidenteel onderzoek bij verzoeken tot teruggave, is structureel herkomstonderzoek onmisbaar voor de ontsluiting van kennis over collecties uit een koloniale context met het oog op museale presentaties en internationale samenwerking. Herkomstonderzoek van collecties behoort tot de kerntaken van musea en is essentieel voor het aankopen, behoud, beheer en presenteren van objecten. In lijn met aanbeveling 10, verzoek ik de beheerders van de Rijkscollectie om dit herkomstonderzoek voortvarend op te pakken en zal ik de overige musea wijzen op hun verantwoordelijkheid. Ik waardeer het als de musea de kennis voortkomend uit dit herkomstonderzoek ruimhartig delen met andere instellingen en presenteren aan het publiek.

Sommige instellingen hebben vanwege hun collecties en achtergrond al een jarenlange ervaring op dit terrein, zoals het Nationaal Museum voor Wereldculturen, het Rijksmuseum en Museum Bronbeek. Recente en aankomende tentoonstellingen over Zuid-Afrika, Suriname en Indonesië, leveren bovendien een belangrijke impuls aan de benodigde kennis, inzichten en internationale netwerken. De Commissie wijst er echter ook op dat in de museale praktijk veel herkomstonderzoek nog grotendeels moet beginnen of nog in een verkennende fase zit. Er is nog veel werk te doen. Ik waardeer de inzet van de Museumvereniging om dit vraagstuk rond koloniale collecties extra onder de aandacht te brengen van haar leden.

De ontsluiting van de kennis die al beschikbaar is en die voortkomt uit het onderzoek is essentieel. De koloniale collecties worden daardoor beter toegankelijk en zichtbaar voor deskundigen en geïnteresseerden in de herkomstlanden, in Europa en in Nederland. De eerste stap daarbij is het online beschikbaar stellen van collectieregistraties. Musea hebben daarin de afgelopen jaren al grote stappen gezet. Ik zal daarom verkennen hoe in aanvulling hierop (beschikbare) digitale voorzieningen voor het delen van informatie, zoals de digitale Collectie Nederland, kunnen worden benut voor het

ontsluiten van de herkomstgeschiedenis. Hierbij zal ik ook rekening houden met de wensen vanuit de herkomstlanden.

Ik vind het verder belangrijk dat kennis over de herkomstgeschiedenis van koloniale collecties optimaal benut wordt. Hiertoe zijn er verschillende ontwikkelingen en initiatieven. Ten eerste, het eerder al genoemde project *Pproce*. De tussentijdse uitkomsten van dit onderzoek laten zien dat herkomstonderzoek naar koloniale collecties een verrijkende en complexe taak is. Collecties zijn op verschillende manier tot stand gekomen: als oorlogsbuit of verzameld vanuit wetenschappelijke of kunstminnende beweegredenen. Door deze verschillende geschiedenissen in kaart te brengen en te analyseren, geeft het onderzoek inzicht in de mogelijke herkomst van collecties uit een koloniale context en de mogelijkheden voor verder onderzoek. In het kader van *Pproce* zal een conferentie worden georganiseerd om kennis met het museale veld te delen.

Ten tweede zet de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) zich in voor het toegankelijk maken van collecties uit een koloniale context. Met het project *Sporen van slavernij en koloniaal verleden* heeft de RCE een aanzet gemaakt de rijkscollectie in zijn beheer te ontsluiten op sporen van deze geschiedenissen met als doel bewustwording en vergroting van het draagvlak voor het thema. Het project is gericht op identificatie, beschrijving en nadere analyse van objecten met een link naar het koloniale en slavernijverleden. Daarnaast start de RCE met het herkomstonderzoek van cultuurgoederen uit een koloniale context die de RCE beheert. De kennis die hierbij vergaard wordt zal de RCE delen met musea.

Ten derde ben ik verheugd dat het onderzoeksproject *Pressing Matter: Ownership, Value and the Question of Colonial Heritage in Museums* is gehonoreerd in het kader van de Nationale Wetenschapsagenda. Dit samenwerkingsproject van een groot aantal partijen zal ingaan op de maatschappelijke betekenis van cultuurgoederen uit een koloniale context.¹ Hoe kunnen deze collecties ons helpen het koloniaal verleden beter te begrijpen? Hoe beschouwen de diverse betrokken partijen het eigendom van de objecten en welke vormen van eigenaarschap zijn denkbaar? Hoe kan museale presentatie bijdragen aan een beter begrip tussen betrokkenen over de betekenis van deze objecten in de uiteenlopende culturele context van vandaag? Deze vragen zullen worden beantwoord aan de hand van uitvoerig historisch onderzoek naar objecten uit een koloniale context. Daarmee biedt het project niet alleen handvatten voor verder herkomstonderzoek, maar ook verdieping bij de afwegingen die de beoordelingscommissie zal maken.

Tot slot merk ik op dat de collecties uit een koloniale context groot van omvang zijn. In de context van mogelijk onvrijwillig bezitsverlies en daarmee de noodzaak tot herstel van dit onrecht, is de morele opdracht navenant groot. Voor een zorgvuldige omgang met deze collecties is het cruciaal dat het structurele herkomstonderzoek voortvarend wordt opgepakt. Ik verken daarom de mogelijkheden om dit aanvullend te ondersteunen.

¹ Betrokken partijen zijn onder meer: Vrije Universiteit, Universiteit van Amsterdam, Universiteit Utrecht, Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit Leiden, NIOD, Stichting Academisch Erfgoed, Nationaal Museum van Wereldculturen, Rijksmuseum, Universiteitsmuseum Groningen, Museum Vrolik, Universiteitsmuseum Utrecht, Museum Bronbeek en verschillende culturele en maatschappelijke organisaties.

Verdere samenwerking met landen van herkomst

In aansluiting hierop, wil ik, conform aanbeveling 11, inzetten op verdere kennisuitwisseling en gezamenlijk onderzoek naar koloniale collecties met Indonesië, Suriname en het Caribisch deel van het Koninkrijk. Dit beleid is een unieke kans om het meerstemmig perspectief op deze collecties verder te ontwikkelen. Nederlandse musea en het publiek zijn gebaat bij verhalen en kennis over de collecties en de koloniale geschiedenis uit deze landen. Tevens is deze inzet een expliciete wens van de landen van herkomst. Zij geven aan dat teruggave van objecten vooral waardevol is als dat gepaard gaat met verdere samenwerking en kennisontwikkeling over deze objecten, zoals de uitwisseling van onderzoekers en een online inventaris van cultuurgoederen, die rekening houdt met de wensen in het land van herkomst. In de gesprekken die de afgelopen tijd zijn gevoerd met het Caribisch deel van het Koninkrijk wordt het belang onderstreept van activiteiten ten behoeve van de bekendheid van de koloniale geschiedenis. Ook voor de gemeenschappen in Nederland met wortels in de voormalige koloniën is het van belang het meerstemmig perspectief tot zijn recht te laten komen.

Dit sluit goed aan bij mijn inzet op internationale erfgoedsamenwerking in het kader van het internationaal cultuurbeleid. In de komende periode continueer ik de bestaande samenwerking van de uitvoeringspartners – het Nationaal Archief, Dutch Culture, het Kenniscentrum immaterieel erfgoed Nederland (KIEN) en de RCE –, met de posten en de landen waarmee Nederland een (koloniaal) verleden deelt. De samenwerking richt zich op duurzaam behoud, beheer, en toegankelijkheid van erfgoed en archieven, met ruimte voor de verschillende perspectieven. Deze samenwerking en de betrokken partijen zijn op hun beurt weer van belang voor de internationale contacten tussen tal van culturele instellingen in Nederland en de herkomstlanden.

Binnen de internationale erfgoedsamenwerking is ook ruimte voor samenwerking op het gebied van collecties. Met verschillende landen, waaronder Indonesië, Suriname, Zuid Afrika, Sri Lanka en Brazilië is in de afgelopen jaren veelvuldig samengewerkt. Een mooi voorbeeld is de training *Sharing stories on contested histories* die de RCE en de Reinwardt Academie ontwikkelden in het kader van de internationale erfgoedsamenwerking. Erfgoedprofessionals uit verschillende landen kwamen bijeen om met elkaar kennis en ervaringen uit te wisselen over hoe verhalen uit een betwist verleden verteld en gedeeld kunnen worden. De RCE organiseert tevens trainingen met de verschillende partnerlanden. Zo zijn met de South African Museum Association (SAMA) verschillende trainingen op het gebied van behoud en beheer van cultuurgoederen ontwikkeld. In samenwerking met het ministerie van Cultuur van Indonesië is een reeks trainingen op het gebied van museummanagement georganiseerd. Deelnemers waren museumprofessionals uit verschillende delen van Indonesië, die ook na de training in contact bleven om kennis uit te wisselen. In de periode 2021-2024 zal de RCE in het kader van de internationale erfgoedsamenwerking verder specifiek aandacht geven aan projecten die raken aan de omgang met koloniale collecties.

Komend jaar zal ik het gesprek voeren met Indonesië en Suriname om te verkennen hoe de samenwerking op het gebied van musea en collecties kan worden vormgegeven, in lijn met de huidige inzet. Ik zal in overleg met het Caribisch deel van het Koninkrijk bezien of dergelijke samenwerking ook daar gewenst is. De pilotregeling gericht op musea, erfgoedinstellingen en presentatie-instellingen in het Caribisch deel van het Koninkrijk die het Mondriaanfonds ontwikkelt, biedt de mogelijkheid om de samenwerking met de eilanden op te starten. Daarnaast zal ik onderzoeken hoe naar aanleiding van verzoeken tot teruggave van andere landen ook museale samenwerking kan worden gestimuleerd.

Voor de internationale uitwisseling en dialoog over collecties uit een koloniale context zal ik ook aansluiten bij de agendering van dit onderwerp bij Unesco. Ik hecht er aan om in de gesprekken met landen van herkomst oog te houden voor andere onderwerpen dan collecties, zoals archieven, gebouwd erfgoed en (onderwater)archeologie.

Samenwerking in Europa

Bij de omgang met collecties uit een koloniale context hecht ik ook aan de samenwerking met landen in Europa, zoals Duitsland, Frankrijk en België, conform aanbeveling 12 van de Commissie. Hoewel ieder land een eigen koloniaal verleden heeft, zie ik in Europa veel vergelijkbare vragen omtrent de omgang met deze collecties. Hoe kunnen we het koloniale verleden toegankelijk maken, inclusief de koloniale collecties? Hoe organiseren we zorgvuldige en transparante procedures voor teruggaveverzoeken? Hoe kunnen we de beschikbare kennis over koloniale collecties duurzaam ontsluiten? Hoe kunnen we komen tot nieuwe museale samenwerking met landen van herkomst? Voor deze gedeelde vragen zie ik aanknopingspunten voor kennisuitwisseling met andere landen in Europa. Collecties uit een koloniale context zijn vaak na verwerving in het land van herkomst verspreid geraakt over heel Europa. Vanwege deze Europese geschiedenis, is kennisuitwisseling over de verschillende collecties in Europa een meerwaarde voor het herkomstonderzoek. Ik wil daarom verkennen hoe deze kennisuitwisseling kan worden gefaciliteerd, bijvoorbeeld door middel van een digitaal platform. Daartoe intensiveer ik de komende tijd het contact met Frankrijk, Duitsland en België over dit onderwerp.

Acties

- Instellen van een onafhankelijke beoordelingscommissie voor de behandeling van verzoeken tot teruggave. Hiervoor maak ik structureel € 500.000 beschikbaar in mijn begroting, waarvan in 2021 een deel beschikbaar is voor de afhandeling van casuïstiek rondom teruggaveverzoeken.
- Aanspreken van musea en andere collectiebeheerders op hun verantwoordelijkheid voor het herkomstonderzoek naar collecties uit een koloniale context.
- Verkenning van ondersteuning van het herkomstonderzoek, inclusief een digitaal platform in relatie met bestaande systemen als de digitale Collectie Nederland.
- Voeren van het gesprek met het IPO en de VNG over aansluiting bij het beleidskader omgang met koloniale collecties.
- Voeren van het gesprek met Indonesië, Suriname en het Caribisch deel van het Koninkrijk om de museale samenwerking vorm te geven, in lijn met de huidige inzet op internationale erfgoedsamenwerking in het kader van het internationaal cultuurbeleid.
- In overleg met andere landen van herkomst verkennen hoe museale samenwerking ook hier kan worden gestimuleerd.
- Voeren van het gesprek met Frankrijk, Duitsland en België over het delen van kennis over koloniale collecties en teruggave en daartoe intensief ambtelijk samenwerken.

Slotwoord

Zoals ik schreef in mijn Kamerbrief van 10 april 2019 laat erfgoed zien waar we vandaan komen, hoe onze samenleving is gevormd en hoe we ons ontwikkelen. Erfgoed vertelt daarbij verhalen vanuit meerdere perspectieven die niet begrensd worden door de landsgrenzen. Dit geldt in het bijzonder voor collecties uit een koloniale context. Met deze beleidsvisie heb ik aangegeven hoe ik om wil gaan

met deze cultuurgoederen. Het herkomstonderzoek en de internationale kennisuitwisseling zal leiden tot nieuwe inzichten in deze bijzondere collecties en onze koloniale geschiedenis in het algemeen. Het is mijn hoop dat de omgang met deze collecties tegelijkertijd bijdraagt aan nieuwe relaties en samenwerkingsvormen met de landen van herkomst en de landen om ons heen. De teruggave van een object uit een koloniale context aan het land van herkomst is dan niet het einde van dit proces, maar eerder een nieuw begin.

Bijlage – de aanbevelingen van de adviescommissie

1.

De eerste stap in de ontwikkeling van een beleid over de omgang met koloniale collecties is naar oordeel van de Commissie de erkenning dat door het tegen hun wil in bezit nemen van cultuurgoederen, de oorspronkelijke bevolking van de koloniale gebieden onrecht is aangedaan.

2.

De tweede stap is het uitspreken van de bereidheid om dit historisch onrecht, dat tot op de dag van vandaag nog als onrecht wordt ervaren, waar mogelijk te herstellen en deze bereidheid tot uitgangspunt te maken van het beleid over de omgang met koloniale collecties.

3.

De Commissie adviseert dat beleid vast te stellen na dit afgestemd te hebben met de landen waar Nederland langere tijd koloniaal gezag uitoefende, waaronder in ieder geval Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden. Respecteer en bied ruimte voor de opvattingen van deze landen en maak per land waar nodig maatwerk mogelijk. Alleen een gezamenlijk gedragen beleid over de omgang met koloniale cultuurgoederen kan voor alle partijen tot bevredigende uitkomsten leiden. Waak, met andere woorden, voor een neokoloniale herhaling van het verleden waarin vooral eigen opvattingen, gevoelens, normen en waarden leidraad zijn voor het handelen.

4.

Als inzet voor deze gezamenlijke beleidsontwikkeling adviseert de Commissie om richting de landen waar Nederland koloniaal gezag uitoefende, de bereidheid uit te spreken tot een onvoorwaardelijke teruggave van alle cultuurgoederen waarvan met een redelijke mate van zekerheid kan worden aangetoond dat de herkomstlanden deze indertijd onvrijwillig zijn kwijtgeraakt en die vervolgens in bezit van de Nederlandse Staat zijn gekomen. Dit vanzelfsprekend voor zover het land van herkomst deze teruggave ook wenst.

5.

De bereidheid tot onvoorwaardelijke teruggave betekent dat het belang van het herstel van historisch onrecht bij een verzoek om teruggave niet wordt afgewogen tegen andere belangen, hoe relevant deze op zichzelf genomen ook kunnen zijn. Herstel van onrecht wordt naar oordeel van de Commissie niet pas gerealiseerd in het concrete geval van een teruggave, maar ook en vooral door in het beleid dit onrecht te erkennen en het herstel daarvan als principieel uitgangspunt te hanteren.

6.

De Commissie adviseert richting de herkomstlanden waar Nederland koloniaal gezag uitoefende, aan te geven dat Nederland ook bereid is om verzoeken tot teruggave in overweging te nemen van cultuurgoederen in rijksbezit waarvan de herkomstgeschiedenis niet kan worden vastgesteld of niet wijst op onvrijwillig bezitsverlies. Dit voor zover deze cultuurgoederen voor het land van herkomst een bijzonder cultureel, historisch of religieus belang vertegenwoordigen. Anders dan het geval is bij cultuurgoederen die onvrijwillig verloren zijn gegaan, dient volgens de Commissie bij een oordeel over dergelijke verzoeken het belang van teruggave voor het herkomstland naar redelijkheid en billijkheid afgewogen te worden tegen andere relevante belangen. Voor deze verzoeken geldt immers niet het principiële argument van herstel van onrecht, maar het argument van honorering van een bijzonder belang van het herkomstland. Voorbeelden van daarbij af te wegen belangen zijn het belang van een cultuurgoed voor Nederland, de bewaaromstandigheden en toegankelijkheid na eventuele teruggave en het beschikbaar zijn van alternatieven voor teruggave.

7.

De Commissie adviseert om ook verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen in rijksbezit in overweging te nemen van landen die door andere mogendheden gekoloniseerd waren. Omdat bij dergelijke verzoeken een bredere afweging aan de orde kan zijn, adviseert de Commissie daarover steeds naar redelijkheid en billijkheid en op grond van een afweging van belangen te besluiten. Dit neemt niet weg dat als het verzoek een onvrijwillig verloren cultuurgoed betreft, ook hier naar oordeel van de Commissie de mogelijkheid van herstel van onrecht het uitgangspunt moet zijn. Dit omdat ongeacht of Nederland zelf mede-veroorzaker was van het onrecht in deze landen, het als huidige bezitter van het cultuurgoed als enige in staat is om dat onrecht te herstellen.

8.

Een besluit over een verzoek tot teruggave van een cultuurgoed door het land van herkomst dient, voor zover het cultuurgoed eigendom is van de Staat, genomen te worden door de minister van OCW. De Commissie adviseert dat de minister over deze verzoeken besluit op geleide van een openbaar advies van een daartoe in te stellen onafhankelijke Adviescommissie. Daarmee wordt bereikt dat de besluiten van de minister gebaseerd worden op een deskundigenoordeel dat los van het eigenaarsbelang tot stand is gekomen.

9.

De Commissie adviseert om een Expertisecentrum Herkomst Koloniale Cultuurgoederen op te richten met als taken de verificatie van de herkomst van cultuurgoederen bij teruggaveverzoeken, het voor zover nodig doen, of laten doen, van aanvullend herkomstonderzoek, het opzetten, beheren en algemeen toegankelijk maken van een database over de herkomst van koloniale cultuurgoederen in Nederlandse musea en de deskundigheidsbevordering van musea.

10.

Een noodzakelijke voorwaarde voor het uitvoeren van de door de Commissie geadviseerde beleidslijn, is kennis over wat er in de Nederlandse musea aan koloniale cultuurgoederen aanwezig is en over de wijze waarop deze cultuurgoederen indertijd zijn verworven. Voor de herkomstlanden is deze kennis onontbeerlijk om cultuurgoederen terug te kunnen vragen. De Commissie adviseert de minister de musea te wijzen op hun verantwoordelijkheid voor het doen van onderzoek naar de herkomstgeschiedenis van hun koloniale cultuurgoederen en hun kennis daarover toegankelijk te maken voor de herkomstlanden.

11.

Uit gesprekken van de Commissie met vertegenwoordigers van de herkomstlanden, kwam steeds weer naar voren dat het hen niet alleen gaat om de eventuele teruggave van cultuurgoederen. Ondersteuning bij het opzetten van een museale infrastructuur met goede bewaar- omstandigheden, de opleiding van deskundige medewerkers, de mogelijkheid voor studenten om in Nederlandse musea stage te lopen, het doen van gemeenschappelijk onderzoek en de uitwisseling van kennis, zijn onderwerpen die door de herkomstlanden steeds weer als belangrijk genoemd werden. Deze gesprekken brachten de Commissie tot het inzicht dat een adequate omgang met verzoeken tot teruggave niet een eindresultaat is, maar onderdeel moet zijn van een samenwerking tussen Nederland en de herkomstlanden waarin gezamenlijk wordt opgetrokken teneinde vanuit verschillende perspectieven het verhaal van de koloniale tijd te kunnen vertellen. De Commissie adviseert de ministers van OCW, Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel en Ontwikkelings- samenwerking dan ook om de museale samenwerking tussen Nederland en de herkomstlanden tot onderwerp van het internationale cultuurbeleid te maken. Ook adviseert de Commissie de minister van OCW in het beleid met betrekking tot de BES-eilanden aandacht aan deze museale samenwerking te geven.

12

Ten slotte: ook andere Europese ex-koloniale mogendheden zijn op dit moment zoekende hoe zij moeten omgaan met hun koloniale cultuurgoederen. De Commissie adviseert daarom om, al dan niet in Unescoverband, te investeren in de uitwisseling van kennis, ideeën en opvattingen tussen deze landen en om met gelijkgestemden naar mogelijkheden te zoeken voor meer internationale samenwerking en afstemming.